

Татјана Драгичевић Радичевић
Мегатренд Универзитет Београд

КОРПОРАТИВНИ КАПИТАЛИЗАМ, КРАЈ ЈЕДНЕ ДОКТРИНЕ – АПСТРАКЦИОНИЗАМ ИЛИ КРЕАТИВНА ДЕСТРУКЦИЈА

Сажетак

Капитализам као уређење своју егзистенцијалну функцију започиње напуштањем феудалног уређења, од средине 16. века. Прошао је кроз три фазе: трговачки капитализам (XVII i XVIII век), индустријски капитализам (XIX и XX век) и корпоративни или транснационални капитализам. Након индустријске револуције развојни пут капитализма улази у фазу акцелерације. Убрзава се производња и стопа раста, али и прометна фаза изражена кроз потрошњу. На тај начин долази до убрзања репродуктивног циклуса, који капитал дели на новчани и предузетнички. На тај начин, наглашава се улога финансијског тржишта, хартија од вредности и берзе. У фази индустријализације започиње процес отуђења радника од ефеката уложеног рада, управо кроз машине чији је он креатор, и власника од сопственог капитала. Фром истиче да управо у капиталистичком начину производње, доминирају појединачни циљеви (радник, менаџер, власник), и да се у њему они зову закони тржишта, а у сваком другом имали би синоним у анархији. Такво отуђење доводи до потпуне реификације човека и апстраховања човека не само од других већ и од самог себе. Човек постаје пројекција ирационалног зависника од материјализоване форме духа зване новац. Гигантске корпорације, географски и функционално распрострањене, еталон су корпоративног капитализма. На страни капитала долази до степена отуђења у смислу његових улога и начину коришћења. Висок степен кредитног финан-

сирања обезбеђује зависност од финансијских тржишта, па и повећава могућност појаве економских криза. У свом еволутивном развоју капитализма, носиоци привредне делатности су постајали све сложенији и гломазнији, па је и систем отуђења постајао све израженији код свих субјеката (радник–менаџер–властник). Такође, јавља се дилема да ли постоји граница производње и потрошње или њихова корелација условљава бесконачно повећање претераних спекулација, што и убрзава процесе противречности и изазивања економских криза светских размера и ствара претпоставке и елементе капиталистичког нихилизма. У том смислу, отвара се дилема да избор неће бити између корпорација и њихових конкурената, већ у начину избора у правцу побољшања социјалних и економских резултата агрегата крупних корпорација. Са једне стране отварају се нове форме етичких и моралних норми, али и поставка нових вредности, манифестована кроз разне видове реформи у системима друштва. Рад као покретач производних односа, могуће је посматрати не само са аспекта продуктивности, већ и етичких и моралних принципа. Односно, данашња дешавања указују на проблем изналажења трајног решења у виду нове етичке доктрине, која за свој циљ има преиспитивање објективних домета и историјских ограничења капиталистичког начина производње. У том поимању норми и вредности „капитализам једе своју децу“.

Кључне речи: капитализам, реификација, криза, отуђење, апстракционизам, берза, тржиште

РЕИФИКАЦИЈОМ ДО АПСТРАКЦИОНИЗМА - РАЗВОЈНИМ ПУТЕМ КАПИТАЛИЗМА

– уводне напомене

Капитализам по својој суштини доводи до концентрације капитала, запошљавања и моћи. Са друге стране, наглашава моћ конкуренције и монопола. Резултат ових претпоставки био је стварање великих корпорација које су тежиле вертикалним и хоризонталним интеграцијама у смислу контролисања тржишта, конкурената, али и обликовања укуса потрошача. Међутим, неусклађеност микро и макро економског система када је у питању систем планирања, условљавале су појаве светских криза 30-тих, 70-тих и 80-тих година, па и данас.

Посматрајући еволутивни развој капитализма, уочавамо да је његова уводна фаза била *трговачки капитализам* и трајала је све до раног XVIII века. Младим националним државама одговарало је пружити монополистичку заштиту трговачким компанијама. Развојем индустрије и проналаском парне машине, претходну фазу капитализма замено је *индустријски капитализам*. У фази конкурентности „када једно предузеће расте у односу према одређеној индустрији достиже степен на којем даља експанзија у склопу те индустрије смањује ефикасност пословања. Тада је присиљено изаћи из те индустрије и разврстати производњу грански и географски.“¹⁾ Претходна тврдња недвосмислено указује да у развијеном капитализму основни привредни субјекат јесу велике корпорације са мултинационалним префиксом и конгломератском делатношћу. Иако на први поглед, улога државе није доминантна, она у сваком случају јесте стратешка и партнерска за велике корпорације. Држава својим инструментима убрзава технолошки напредак, обликује радну снагу кроз образовни систем, инвестира у амбијент и инфраструктуру и преузима у том смислу ризике, субвенционише нерентабилне индустрије и сл.²⁾ Дакле, препознајемо фазу развоја коју економисти зову државно – монополски капитализам.

Међутим, овакав убрзан развој капитализма уз помоћ државе, отворио је поље интернационализације економије, што изискује потребу планирања на међународној основи, а што превазилази оквири националних држава. Решење се пронашло управо у мултинационалним и транснационалним компанијама које су прелазиле оквири држава, па се може говорити о *транснационалном капитализму*.

Са великим корпорацијама дошло је до великих промена и на страни радни снаге. Апарат корпорације је гломазан и са једне стране има велики број запослених, конгломератску структуру, велико тржиште и више од једног власника капитала. Централизам се замењује децентрализмом, долази до све већег отуђења на страни радник - власник капитала, тржишта постају велика и непозната.

Карл Маркс наводи да је образовање акционарских друштава:³⁾

1) Horvat Branko, *The Political Economy of Socialism*, M.E. Sharpe, INC. Armonk, New York 1982, превод Глобус, Загреб, стр. 28.

2) Ibid, стр. 30.

3) Карл Маркс, *Капитал – III том*, Просвета – БИГЗ, Београд, 1979, стр. 1504.

- „огромно увећање размера производње и предузећа која су за појединачне капитале била немогућа у исти мах државна предузећа постају друштвена;
- Капитал, који по себи почива на друштвеном начину производње и претпоставља друштвену концентрацију средстава за производњу и радних снага, добија овде директно облик друштвеног капитала у супротности са приватним капиталом и његова предузећа иступају као друштвена предузећа у супротности према приватним предузећима. То је укидање капитала као приватне својине у границама самог капиталистичког начина производње;
- Претварање стварно активног капиталисте у простог диригента, управитеља туђег капитала, а власника капитала у прости власнике, прости новчане капиталисте. Чак и када дивиденде које они вуку укључују камату и предузетничку добит тј. целокупни профит (јер плата диригентова јесте или треба да буде само најамнина једне врсте квалификованог рада, чија се цена регулише на тржишту рада као и цена сваког другог рада), вуче се овај целокупни профит још само у облику камате, тј. пука награда за својину на капитал. Тако се профит представља као просто присвајање туђег вишка рада. У акционарском друштву функција је растављена од својине на капитал, па је дакле и рад потпуно растављен од средства за производњу и на вишак рада. Овај резултат највишег развитка капиталистичке производње представља нужну пролазну тачку за поновно претварање капитала у својину произвођача, али не више приватну, већ као непосредну друштвену својину.“

Све нас ово наводи на закључак да капитализам у свом савременом облику корпоративног капитализма отвара проблем отуђења и процес квантификације и апстракционизма.

Светска економска криза у 21. веку, донела је и отворила велики број дебата на тему развојне етапе капитализма и дилему да ли је она еволутивни крај неолиберализма који у својој суштини заступа тезу слободног тржишта („laissez – faire“) и који је зрела фаза еволутивног раздобља капитализма? Питање које ствара почетну претпоставку у истраживачком раду јесте да ли је капитализам са почетном идејом Адама Смита (1723-1790) о капиталистичком моделу да је богатство нације, настојање сваког појединца у оствари-

вању и задовољењу сопствених интереса, па на тај начин служи и друштвеним и јавним интересима, у потпуној либерализацији тржишта довело до отуђења тог појединца и превазишло бивствовање једне идеје зване неолиберални капитализам, базиране на саморегулацији тржишта. Уколико посматрамо узроке поменуте кризе, јасни су утицаји берзанских шпекуланата, па то отвара ново поље истраживања, да ли економија заснована на идејама строгог регулација, пре свега, финансијског сектора и инвестиција од стране државе, креира амбијент новог модела економске доктрине? Друга претпоставка, поново отвара питања економије Карла Маркса (1818-1883), који наглашава контрадикторности развоја производних снага и технологије у правцу хуманијег друштвеног стадијума, а са друге стране присвајања вишка вредности искључиво од стране приватних власника капитала, што доводи до класног раслојавања и ствара неодрживост идеје даљег развоја капитализма.

Такође, поново се наглашава утицај и потреба државног интервенционизма идеје економисте Мајнарда Кејнза (1883–1946), који је своју доктрину изласка из економске кризе засновао на принципима финансирања јавних пројеката, који ће стимулирати потражњу и запошљавање.

Осим Смита, основе капиталистичког уређења поставили су и Дејвид Рикардо (1772-1823) кроз тезу да наднице покривају само минимум потреба радника и Жан Баптист Сеј (1767-1832) кроз закон о аутоматском успостављању и одржавању макроекономске равнотеже тј. свака понуда ствара своју тражњу⁴⁾.

Капитализам је постао доминантан у XVII и XVIII веку. Иако је прошао кроз различите фазе развоја у том раздобљу, диференцирале су се неке заједничке карактеристике: ⁵⁾

- *„Постојање политички и правно слободних људи;*
- *Чињеница да слободни људи (радници и намештеници) про- дају своју радну снагу власнику капитала на тржишту рад- не снаге на основу уговора;*
- *Постојање тржишта као механизма помоћу кога се одређу- ју цене и регулише размена друштвених производа;*

4) Mesarić Milan, «Dugoročna neodrživost tržišnog fundamentalizma i neoliberalnog kapitalizma», *Ekonomski pregled*, Zagreb, 87 (9-10), 2006.

5) Фром Ерих, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1980, стр. 99.

- *Свака индивидуа ради са циљем остваривања профита, али ће помоћу опште конкурентске борбе сви извући користи од тога.*

У капитализму у XVII и XVIII веку индустрија и техника су биле на ниском степену развоја, а људска активност заснована на нормама и моралу средњовековне културе. Оно што се данас сматра конкурентношћу и тржишним позиционирањем, тада је било неморално и неетички (нпр. отети муштерију другом трговцу услед нижих цена).

Дакле, на основу поменутих разматрања о капитализму долазимо до закључка да су у друштву доминирале две претпоставке. Једна је идеолошка филозофија са анализом појединца и његовом позицијом у друштву, а друга је технологија и индустрија са њеним доприносом убрзаном развоју друштва. Једна посматра ирационалну страну друштва, док друга посматра рационалну страну друштва. У једној се крије негативна карактеристика капиталистичког модела, а у другој позитивна. Још је Франсис Бекон (1561–1626) сматрао да је улога човека у друштву не да спозна законе природе, већ да овлада њоме, а Рене Декарт (1596-1650) говорио о потреби занемаривања ирационалног. Оба филозофа у извесном смислу претпостављају и филозофске темеље капиталистичког уређења. Највећи критичар оваквог уређења био је Карл Маркс.

ОТУЂЕЊЕ – АПСТРАКЦИОНИЗАМ – РЕИФИКАЦИЈА

Еволутивни развој капитализама неминовно указује на његов утицај на развој личности. Ова појава има директни и индиректни утицај, међутим, без обзира на снагу утицаја, евидентно је присутан процес отуђења, односно у процесу трошења човекове енергије фокусирајући се на већи продуктивни напор у капитализму се ствара производ и резултати напора који се отуђују, па се на тај начин врши и индиректан утицај сопственог отуђења. Индустријска револуција је директно утицала на човека као ствараоца, а индиректно на човека као биће. Машина јесте била резултат човековог рада, али се истовремено ставила се изнад њега и угрожавала његов рад.

Међутим, отуђење у капитализму се не јавља, само на страни радника, већ и на страни менаџера и власника. Разлоге можемо тражити у друштвеним силама капиталистичког начина производње, које дејствују по принципу нејасности и анонимности, јер сва-

ки субјект креира принцип борбе на тржишту у којем задовољава искључиво појединачне (читај сопствене) потребе. Фром наглашава, да би у сваком другом друштвеном уређењу то било названо анархијом, а само се у капитализму зове *"економски закони управљања тржиштем"*. Развој капитализма наглашава овај принцип, и оно што је уочљиво да он постаје доминантан у периодима економских криза.

По Фрому, у капитализму је потврђен принцип успостављања политичких слобода, насупротив централном планирању и путу потенцијалној контроли, али са друге стране отуђење које изазива капитализам манифестује се и кроз законе које појединац ствара, али не контролише, одбацујући на тај начин одговорност будућности и стварајући гигантске државе и економске системе којима је тешко управљати.⁶⁾

Овако поимано отуђење, не само да удаљава човека од другог човека, већ га апстрахује и од самог себе. Идолопоклонство је развијено кроз форму капитала и новца и све друго постаје апстракционизам. Појединац и себе и друге посматра кроз достигнућа у новцу. Дакле, човек постаје пројекција ирационалног зависника од материјализоване форме духа зване новац.

Радник у таквом систему постаје као машина коју је он створио, па отуда и закључак Ђилеспија, који каже: *„У индустрији појединац постаје економски атом који игра према мелодији атомског управљања. Ваше место је управо овде, ви ћете седети овако, ваше руке ће се кретати x сантиметара у правцу у радијуса, а време кретања биће x минута. Рад постаје све више понављана и несвесна делатност, јер планери, микро покретачи и научна организација све више одузимају раднику његово право да мисли и да се слободно креће. Оспорава се живот; спречава се потреба да се контролише, спречава се стваралаштво, знатижеља и независна мисао, а резултат, неминовно резултат тога је бекство или борба радника, апатија или деструктивност, психичка регресија!“⁷⁾*

Менаџер управља капиталом који је неко други уложио, дакле принос капитала је отуђен од њега. Такође, у менаџерским структурама све је више наглашено управљање људима, у односу на управљање технолошким процесима (изгледа да клица духа још увек бивствује). Пример отуђења менаџера Фром види у његовој личној борби са *„безличним гигантима конкурентских предузећа,*

6) Ерих Фром, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1980, стр.,143-146.

7) J.J. Gillespie, *Free Expression in Industry*, The Pilot Press Ltd., London, 1948.

светским тржиштима, гигантским синдикатима, гигантским потрошачима...“ По њему све је то савршен миље за стварање крутих бирократских структура „управљача“. Ту отуђење прераста у апстракционизам, јер је однос бирократа потпуно отуђен од појединаца, а безличност изражена кроз величину организације.

Управо та величина, по Питеру Дракеру представља отуђење самог власника корпорације. По њему отуђење власника од радника, менаџера, па и саме корпорације верификовано је кроз власништво над „парчетом хартије“ званом акција, а која представља варљиву количину новца.⁸⁾ Дакле власник капитала је отуђен кроз више форми: постао је пасивни власник хартије од вредности отуђен од директног управљања, његово индивидуално богатство често је условљено активношћу појединаца који управљају његовим и туђим корпорацијама, што наводи на закључак да су власништво, моћ и одговорност отуђене од власника, а у рукама стварних управљача (управних одбора и менаџера).

Осим на субјекте креатора и власника капитала, отуђење се јавља и на страни потрошача, јер обликује њихове ставове: „*кад бих имао новаца, могао бих да купим изврсну слику, ... не би ми био потребан напор да бих нешто стекао, ... могу да уништим књигу или слику које сам купио...*“ Дакле отуђује се начин прибављања од начин употребе.

Међутим, управо овакви процеси отуђења и апстракције изградиће систем друштвене реификације који ће довести до потпуног опредмећивања односа међу људима. Наравно, инструмент опредмећивања је изражен у систему звани капитализам тј. како га Фром зове супер капитализам, а Маркс изражава кроз „Беду филозофије“ у форми: “*Најзад је дошло време када је све што су људи до сада сматрали као неотуђиво, постало предмет размене, продаје и могло се отуђивати.....то су ствари које су се могле размењивати, давати, али никад куповати: врлина, уверење, савест и знање итд. – једном речју све је постало предмет трговине. То је време свеопште корупције, продаје, односно, време у којем се сваки предмет, био физички или морални доноси на тржиште, као предмет размене да би тамо био оцењен према својој правој вредности.*“⁹⁾ Дакле, тржишни односи постају еталон бића и бивствовања. И у ери суперкапитализма, све док је профит отуђен од радника, ентузијазам ће бити депресирана форма. Стога Линколн сматра да

8) Peter Drucker, *Concept of the Corporation*, The John Day co., New York, 1946, стр. 8-9.

9) Карл Маркс, *Беда филозофије*, Просвета, Београд, 1980, стр. 57.

једино развитак појединца може повратити ентузијазам и смањити незадовољство радника и створити тржиште задовољних потрошача, а које ће креирати здраво друштво. Фром наглашава да је главни аргумент у корист капитализма била идеја профита и њена материјализација манифестована радом, а онда се може повући паралела са социјализмом, јер се управо у том уређењу највише приписује материјализам, а објективност социјализма је управо супротна, јер и критикује материјализам и његов негативан утицај на битак.

ШТА ЈЕ ЗАЈЕДНИЧКО КРИЗАМА?

Маркс раздваја капиталисте на новчарске и индустријске капиталисте. Једни стварају камату, а други предузетнички добитак. Такође наглашава да већина капиталиста ради са позајмљеним капиталом, што значи да обе врсте капиталиста користе исти капитал са различитим сврхама, па самим тим имају и различиту улогу у процесу репродукције. За производног капиталисту са позајмљеним капиталом, профит има два префикса, каматни профит и добитни профит. Маркс долази до закључка *“да је камата плод капитала по себи, својине над капиталом, без обзира на процес производње, а предузетничка добит плод капитала који процесира, који дејствује у процесу производње, те стога активне улоге коју примењивач капитала игра у процесу репродукције.”*¹⁰⁾

Из претходне тврдње Маркса проистиче чињеница и дилема да ли је капиталиста власник капитала. Ако се повуче паралела између ове тврдње и чињенице развијености тржишта капитала, тј. све већег обима коришћења позајмљеног капитала, јасни су узроци који су у последњим деценијама све чешће доводили до криза. Дакле, и на страни капитала долази до степена отуђења у смислу његових улога и начину коришћења. Висок степен самофинансирања обезбеђује независност од финансијских тржишта, па и смањује могућност појаве економских криза. У свом еволутивном развоју капитализма, носиоци привредне делатности су постајали све сложенији и гломазнији, па је и систем отуђења постајао све израженији код свих субјеката (радник-менаџер-власник). Свака фаза капитализма завршена је одређеном кризом. Трговачки капитализам 18. века, завршио је кризом 1847, а по Марксу један од главних узрока кризе била је презасићеност тржишта и велики број шпекулација, а онда кризом 1857, па 1866/67. Индустријски капитализам завршио је кризом велике депресије 1929-33 (прецењеном

10) Карл Маркс, *Капитал*, том III, Просвета, Београд, 1979, стр. 1447-1448.

вредношћу хартија од вредности и сломом на берзи („црни четвртак“), потом нафтном кризом 1970-тих, па све то наводи Енгелса на чињеницу коју потврђују и данашња дешавања, да су „кризе акутни облик периодичног процеса с досадашњим десетогодишњим циклусом, прерасла у хронични стадијум смењивања кратког слабог побољшања, са релативно дугом депресијом, а можда се своди на само продужавање трајања циклуса“. Дакле, остаје да видимо да ли криза 2008. године, означава крај корпоративног капитализма.

Претпоставка тржишне економије је да потрошачи самостално врше избор оне робе која максимално задовољава њихове потребе, а произвођачи производе оне производе који максимизују добит, односно који имају најниже трошкове. Из тога произилази да су најрентабилнији они производи који су највреднији за потрошаче и да учесници на тржишту на тај начин стварају економски благостање.¹¹⁾ То управо заступа тезу *Laissez-faire* тржишта. Овај економски модел претпоставља сигурност, извесност, доступност информација. Међутим, ако се зна да су економски услови на тржишту симбол неизвесности, несигурности, недоступности информација, нестабилности тржишта услед нееластичности цена, поставља се питање исправности избора потрошача и произвођача, на основу доступних информација, па по тврдњама Кејнза такво индивидуалистичко поимање добитка, може довести до друштвеног губитка. Да ли овакво поимање захтева планирање тржишта насупрот *Laissez-faire* тржишту, како би индивидуализам био замењен благостањем заједнице. У том смислу, планирање подразумева функције инструмента предвиђања, координације привредних одлука и иницијатива. Да ли различитост оваквих инструмената детерминише економски систем у зависности од доминантних облика? Постоје пет типова регулаторних механизма.¹²⁾

1. „*Laissez-faire*“ – Слободно тржиште. Овај инструмент је представљао спону преласка из феудалног у капиталистичко уређење, тј. индивидуалистичке феудалне привреде малих трговаца, у јединствену националну привреду. Држава је имала улогу гаранта имовине. На тим основама Смит је развио теорију „невидљиве руке“
2. Неусаглашеност платно-способне и друштвене потражње указала је на неодрживост теорије „Невидљиве руке“. Стога се јавља инструмент „видљиве руке“ као инструмента ко-

11) Horvat Branko, op. cit., стр. 270.

12) Ibid, стр. 276-278.

ординације. Приватну иницијативу замењује тржишно **централно планирање –административно планирање**

3. Анимозитет централног планирања и приватног власништва условио је потребу креирања новог механизма: државе као органа **економске политике**.
4. **Информатичка револуција**, оживљава идеју „тржишне руке“, али сада у симбиози „видљиве и невидљиве“. Приступ информацијама, брзина доступности са једне стране, за предузећа отвара могућност вишег степена слободног тржишта, али истовремено могућност обраде и архивирања креира потенцијал државног централизма.
5. Нетржишни инструменти координације (неадминистративне контроле), типа договора, арбитража, консултација, усавршили су „видљиву руку“.

Свих пет типова регулаторних механизма дефинишу различите развојне стадијуме економије. Слободно тржиште – либерални капитализам, административно планирање – етатизам, економска политика – кејнзијански модел, производња и коришћење информација и нетржишни инструменти координације – корпоративни капитализам и државе благостања. Социјализам обележавају свих пет регулаторних механизма у различитим фазама. Неминовно се намеће питање следећег стадијума економског развоја.

ХУМАНИЗАЦИЈА ИЛИ НИХИЛИЗАМ ИНДИВИДУАЛНИХ СЛОБОДА

У свом делу „Револуција наде“ Фром поставља питање и дилему, да ли имућни (Фром помиње Американце, али ово питање се може односити на све појединце) треба де се ослободе стално растуће потрошње, коју он назива бесконачним и бездуховним процесом, а да држава настави експанзивни раст. Такође, поставља и дилему да ли постоји граница производње и потрошње или њихова корелација условљава бесконачно повећање? Он сматра, да раст производње је средство за достизање циља, а не циљ. Средство којима се омогућава усмеравање продуктивне енергије на истински људски развитак, не кроз материјализацију, већ кроз духовни напредак и бивствовање. Фром подржава ставове Џона Стјуарта Мила, који између осталог каже: *“Ако би земља морала да изгуби овај велики део своје пријатности, које сада захваљује стварима које су неспојиве са неограниченим повећањем имања и становни-*

итета, само у циљу издржавања бројног, али не и бољег и срећнијег становништва, хоћу искрено да се надам оном најбољем за будући нараштај, да се задовољи стањем мировања много пре га нужда натера.¹³⁾ Из ове тврдње Фром закључује да застој у повећању капитала, чији смо сведоци данас, не укључује нужно и застој у напретку људске културе. Напротив, он у томе види ренесансу отуђених људи, претпоставку планирања оних вредности које су стране старомоднима и превазиђенима. И одмах поставља питање, какав економски систем треба да буде, а да одговара принципа технике, који су успостављени, а са друге стране ограничили дехуманизовану потрошњу. Фром решење налази управо у процесу планирања, али не приватно кроз ароганцију и симбол највећег отуђења – гигантске корпорације, већ кроз систематизован принцип планирања на нивоу друштва као целине. Управо систем који су успоставиле конкурентске предности на бази широких лепеза интеграција, сродних и пратећих делатности, омогућава синхронизацију плана кроз више привредних делатности на нивоу друштва. На тај начин, нехумано, материјално мистификовано друштво, би примило облике развоја душевног и духовног људског друштва. Већ у своје време Фром примећује да се решење налази управо у оним средствима које спомињу и кроз разне видове стратегија промовишу многи научници. То су: ревитализација сеоских и приградских насеља, ширење мреже јавног образовања и здравства, развитак саобраћајне инфраструктуре, културни препород и сл. Нови став тада може да постане: бити, а не имати и трошити.

ПРОКЛЕТСТВО ВЕЛИЧИНЕ И НИХИЛИЗАМ КАПИТАЛИЗМА

Уколико се сад осврнемо на карактеристике постојећег степена развоја друштва (читај капиталистичког развоја), лако се уочава феномен кредитног финансирања. Кредитно финансирање убрзава промет на самим тим и метаморфозу роба, значи процес репродукције уопште. Међутим, Маркс истиче да ово убрзање са друге стране временски одваја чин куповине и продаје, па је због тога предмет честих шпекулација. Он у овим процесима види отуђење капитала од капитализма. У том смислу истиче:¹⁴⁾

13) Преузето: Фром Ерих, *Револуција наде*, Графос, Београд, 1980, стр. 136.

14) Карл Маркс, *op.cit.*, стр. 1504-1506.

- „огромно увећање размера производње и предузећа која су за појединачне капитале била немогућа. У исти мах и таква предузећа која су раније била државна постају друштвена.
- Капитал, који по себи почива на друштвеном начину производње и претпоставља друштвену концентрацију средстава за производњу и радних снага добијају овде облик директног друштвеног капитала (удружене индивидуе) на супрот приватном капиталу. То је укидање капитала као приватне својине у границама самог капиталистичког начина производње.
- Претварање стварно активног капиталисте у простог директанта управитеља туђег капитала, а власника капитала у прете власнике, прете новчане капиталисте.
- Тако се дошло да у појединим гранама целокупна производња концентрише у једно велико акционарско друштво с јединственом управом.“

По Марку ово доводи до укидања капиталистичког начина производње у оквиру самог капиталистичког начина производње, па стога представља сопствену противречност и тачку прелазу у нови облик производње. „ У извесним областима она успоставља монопол и стога изазива мешање државе. Она репродукује једну нову финансијску аристократију, нову врсту паразита у виду пројектаната, оснивача и чисто номиналних директора, читав систем подваљивања и преваре у погледу оснивања, издавања акција и трговине са акцијама. То је приватна производња без контроле приватне производње.“¹⁵⁾ Дакле, Маркс укидање капитализма види као директну спрегу са кредитима и принципом коришћења туђег капитала, туђе својине, па и туђег рада. То укида приватну својину, а сопствени капитал јесте надградња кредита. Па отуда и паралела са економским кризама, које су већином биле резултат спекулативних берзанских радњи, односно управљања туђим капиталом.

Дакле, кредитни систем је био претпоставка преласка из индивидуалне у корпоративну производњу, тако је он сада главна основица за ширење капиталистичких акционарских друштава у националне размере. Овај систем такође убрзава материјални развитак производних снага и доводи до прекомерне производње и потрошње, али и претераних шпекулација, што и убрзава процесе противречности и изазивања економских криза светских размера и

15) Карл Маркс, *op.cit.*, стр. 1506.

ствара претпоставке и елементе капиталистичког нихилизма. Берзе, у том контексту представљају егистички миље капиталистичког уређења, са елементима животворног елемента. У почетним фазама развоја капитализма, берза је служила за убрзани развој капиталистичког уређења, а онда акцелерацијом основних постулата капитализма довела до мултиплицирања негативних елемената и довела до процеса самоуништења. У XIX веку тржиште хартија од вредности је било мало, па је и берза имала секундарну улогу. Међутим, с краја XIX века долази до акцелерације новчаног капитала, јер је акумулирани капитал превазилазио потребе потрошње и раста производње. Индустрија се претвара у акционарска предузећа и процес нихилизма започиње од те тачке. Власници капитала постају „власници позоришта чијим оркестром други диригују“, банкарски систем се развија на бази хипотека, а берза постаје место где се продаје „врховна својина“, а не стварна вредност.

Акционари са ограниченим власништвом у капиталу имају ограничену обавезу, акционарска друштва располажу „трајном сукцесијом“, без обзира на власнике капитала.¹⁶⁾ Отуђење постаје друго име за та друштва.

Самуелсон указује на становиште да акције са становишта инвеститора представљају поступност све већих ризика, а све мање сигурности, где се компензација проналази у високим стопама профита. Међутим, управо гигантизам корпорација са собом вуче проклетство величине, по Самуелсону. Он сматра да тај гигантизам ствара монопол, а онда потребу реаговања државе. У том смислу, отвара дилему да избор неће бити између корпорација и њихових конкурената, већ у начину избора у правцу побољшања социјалних и економских резултата агрегата крупних корпорација.¹⁷⁾ По њему ове корпорације треба усмерити да раде за јавно добро, дакле на сцену ступа држава и Кејнзов интервенционизам. Односно, данашња дешавања указују на проблем изналажења трајног решења у виду нове етичке доктрине, која за свој циљ има преиспитивање објективних домета и историјских ограничења капиталистичког начина производње.¹⁸⁾ Ако се узме у обзир тврдња Макса Вебера да се ондашњи капитализам базирао на стваралачкој моћи људског рада, да ли се данас у потпуности отуђен рад може сматрати покретачем промена у протестантском духу капитализма ка некој новој

16) Самуелсон, *Економија*, Савремена администрација, Београд, 1969, стр. 7.

17) *Ibid*, стр. 107.

18) Маринковић Д., *Протестантска етика и дух капитализма – други пут*

идеологији, и да ли су економске кризе са све већим историјским одјецима опомена људског духа. И коначно, да ли је људски дух у исконским почецима оваплоћен у људском раду кроз његово позитивно или негативно становиште. („Бог створи земљу“ – позитивно становиште рада, „Земља да је проклета због тебе, са муком ћеш се од ње хранити целог живота“ – негативно становиште)

Дакле, рад као покретач производних односа, могуће је посматрати не само са аспекта продуктивности, већ и са аспекта етичких и моралних принципа. Он је константна морална вредност, али одређени системи друштвеног уређења, као што је капиталистички начин производње кроз процес отуђења стваралаца рада до корисника његових ефеката отварају ново поглавље у систему свеукупних друштвених односа. Са једне стране, отварају се нове форме етичких и моралних норми, али и поставка нових вредности, манифестована кроз разне видове реформи у системима друштва. У том поимању норми и вредности „капитализам једе своју децу“.

Tatjana Dragicevic Radicevic
Megatrend University, Belgrade

CORPORATIVE CAPITALISM, THE END OF ONE DOCTRINE – ABSTRACTIONISM OR CREATIVE DESTRUCTION

Summary

Capitalism as the system had started up its existential function following the end of feudal system in the middle of sixteenth century. It has gone through three stages: merchant-style capitalism (seventeenth and eighteenth century), industrial capitalism (nineteenth and twentieth century) and corporative or transnational capitalism. After the industrial revolution developmental path of capitalism got into the phase of acceleration. Production and growth rate got accelerated, but also the exchange phase that is expressed through consumption. Consequently the reproductive cycle, dividing the capital on financial and entrepreneurship capital, got accelerated, too. In this way there is accentuated the role of financial market, the stocks and the stock-market. In the phase of industrialization there started a process of alienation of the workers from the effects of their contributive work, by the means of the machines who were created by them, and a process of alienation of the owners from their own capital. It was Fromm who underlined that it is exactly in the capitalistic way of production that there dominate individual objectives (the

worker, manager, owner), and that it is called the market laws in this environment, but in any other one its synonym would be anarchy. Such alienation lead to complete reification of the man and abstraction of the man not only from other people but from his own self, too. The man became a projection of an irrational addict to the materialized form of the spirit called the money. Gigantic corporations that are geographically and functionally spread around, are the etalon of corporative capitalism. In case of the capital there came the level of alienation in term of its role and the way of use. High level of credit financing provided for the dependence on financial market and increased the possibility (announcement) of economical crisis. Within evolutionary development of the capitalism, the carriers of economic activities became more complex and larger in scale, so that the system of alienation became more evident in case of all subjects (the worker-manager-owner). Also, there has been a dilemma whether there was the border between the production and consumption or their correlation caused an endless increase of exaggerated speculations, thus accelerating the processes of contradictories and inflicting economical crisis of the world proportions and created preconditions and elements of capitalistic nihilism. In this sense, there has also been a new dilemma that there would not be the choice between the corporations and their rivals, but in the way of the choice in direction of improvement of social and economic results of the aggregates of large corporations. On one hand, there came new forms of ethical and moral norms, but also a formation of new values that was manifested through various ways of reforms in social systems. It is possible to view work, as a determinant of production relations, not only from the point of productivity but also ethical and moral principles. Or, in other words, recent events have uncovered a problem of finding a permanent solution in the way of new ethical doctrine that has its objective of re-consideration of objective ranges and historical limitations of capitalistic way of production. In such comprehension of the norms and values – “Capitalism eats self.”

Key Words: capitalism, reification, crisis, alienations, abstractionism, stock market, market

ЛИТЕРАТУРА

- Dess G.G., Lumpkin G.T., Eisner A.B., *Стратегијски менаџмент*, Дата статус, Београд, 2007.

- Драгичевић Т., Павловић В., «Значај и улога извештаја о корпоративном управљању», *SymOrg 2008, Зборник радова*, Београд, 2008.
- Dragičević T., Živković M. *Corporate Management During the Crisis*, 7th International Scientific Conference, Dealing with the Global Economic Crisis by Companies and Economies, Belgrade November 27th, 2009.
- Drucker Peter, *Concept of the Corporation*, The John Day co., New York, 1946.
- Фром Ерих, *Бекство од слободе*, Нолит, Београд, 1983.
- Фром Ерих, *Револуција наде*, Графос, Београд, 1980.
- Фром Ерих, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1980.
- Gillespie J.J., *Free Expression in Industry*, The Pilot Press Ltd., London, 1948.
- Horvat Branko, *The Political Economy of Socialism*, M.E. SHarpe, INC. Armonk, New York 1982, prevod Globus, Zagreb.
- Карл Маркс, *Капитал*, том I- III, Просвета Београд 1979
- Lavelle, Jespersen 2002, Executive pay, Business Week, April 15
- Marinković Darko, *Protestantska etika i duh kapitalizma – drugi put*
- Месарић Милан, «Дугорочна неодрживост тржишног фундаментализма и неолибералног капитализма», *Економски преглед*, Загреб, 87 (9-10), 2006
- OECD Principles of Corporate Governance – 2004, Edition Principes de gouvernement d'entreprise de l'OCDE – Édition, 2004© 2004. OÉCD
- Samuelson Paul, *Економија*, Савремена администрација Београд 1969
- Смит Адам, *Богатства народа*, Global book, Нови Сад 1998.

Овај рад је примљен 10. јуна 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. августа 2010. године.

